

НЕБЕЗПЕЧНА ПОСАДА

(за матеріалами “Справи № 34895” секретно-політичного відділу УДБ
ЧОУ НКВС. Фонд зберігання П-6209)

Хтозна, про що думав 25 липня 1937 року директор Чернігівського учительського інституту Василенко Григорій Андрійович, екзаменуючи студентів-заочників 1-го курсу історичного факультету. Можливо, про безпритульного Петьку, який разом із двома такими ж нещасними хлопцями поселився у дворі інституту в кам'яній будці і якого він так-сяк підготовував, доручаючи якусь роботу, доки на вимогу громадськості їх кудись не забрала міліція. Або про останню комісію міськкому, яка, незважаючи на купу скарг і “сигналів”, усе-таки визнала, що для обладнання гуртожитку зроблено все можливе і що санітарно-гігієнічний стан у ньому цілком задовільний. А може, про Інститут Червоної Професури, в якому він сам був заочником і теж мав скласти іспити...

Однак чим би не сушив собі голову переобтяжений різноманітними клопотами 32-річний директор, студентів Новаку він підсунув горішок:

- У чому причина промислових криз у капіталістичних країнах?

- Промислові кризи в капіталістичних країнах спричиняє існування Радянського Союзу, - не розгубився студент.

“Виходить, не будь Союзу, в капіталістичних країнах не було б криз, - чекаючи своєї черги, подумав студент Захарченко Андрій. - Чи не так це пояснюють своїм робітникам німецькі фашисти? Очевидна контрреволюція!”

На його подив, директор відповіддю начебто вдовольнився, бо запитав:

- Чи мав коли-небудь Радянський Союз пасивний баланс на міжнародному торговому ринку?

Новак зам'явся.

- Вам хіба невідомо, що одного разу Радянський Союз вивіз до Америки пароплав золота?

“Що він меле? У газетах про це нічого не писалося!” - і тут виявив Захарченко політичну пильність. Про Новака Прокопа Івановича він знав, що той, працюючи завідувачем Талалаївського райВНО, виключений з партії за брата, який був у якійсь банді, чи щось про ту банду чув і не доніс. З директором, мабуть, знайомі ще з тих пір, коли Василенко завідував Бахмацьким райВНО. Те, що відповідь Новака була розцінена на “відмінно”, Захарченку зовсім не сподобалося. “Бюрократ! - розпалював себе комсомолец. - Як поводить ся зі студентами! Інші викладачі приймають іспити в аудиторіях, а ми тремтимо під дверима його кабінету! Навмисне зрізає комуністів і комсомольців!” Узнавши, що того дня із тридцяти студентів здали заліки лише четверо, а решта, із них троє комуністів і кілька комсомольців, провалилася, Захарченко остаточно переконався, що все це неспроста.

Наступного дня, зустрівши заплакану дружину директора Антоніну Пилипівну, яка працювала в одній із інститутських лабораторій, він дізнався, що вночі Григорія Андрійовича замели. Комсомолец, відчувши себе зобов'язаним і собі втрутитися в розвиток подій, відправився додому, вирвав із зошита три повноформатних аркуші паперу і написав усе, що думав. Вийшовши на вулицю, цілком випадково наштовхнувся на давнього знайомого, помічника оперуповноваженого Олишівського РВ НКВС сержанта держбезпеки Добриня, який прибув до Чернігова в оперативній справі. Сержант, знаючи службу, не лише уважно вислухав земляка і взяв для передачі куди треба важливу заяву, а й від себе негайно склав відповідного рапорта на ім'я заступника начальника ЧОУ НКВС капітана держбезпеки Самовського - хай знає, що навіть на виїзді оперативні працівники гав не ловлять.

Жодних речових доказів ("вещдоков") арешт директора органам НКВС не дав. Виконавці Чистов, Френдін, Пахтера забрали мисливську двоствольку "Зауер" з півтора десятками набоїв, кілька коробок пороху, шроту, фотоапарат з п'ятьма касетами, книги Бухаріна, Каменева, Радека, Натана Рибак, Вишні, Бруно Ясенського - що з них виведеш?.. Надійніше покопатися в біографії, вивчити сферу науково-господарську. Так, народився 18 січня 1905 року в селі Браїлівці Онуфрійського району Харківської області в родині залізничного робітника - походження нормальне. З молодого віку працює на значних посадах: директором райпартшколи у Рубежному Донецької області, директором хіміко-технологічного інституту в Шостці Сумської області, завкадрами Чернігівського облВНО, завідуючим Бахмацького райВНО, останні два роки директором Чернігівського педінституту. Ди-рек-тор! Не знає директор, що вже давненько сидить він ніби на порохівій бочці. Ніхто не скаже, що, виписуючи ордер на його арешт, начальник 1-го відділку 4-го відділу УДБ старший лейтенант держбезпеки Трушкін, начальник 4-го відділу УДБ старший лейтенант держбезпеки Григоренко, заступник начальника ЧОУ НКВС капітан держбезпеки Самовський, обласний прокурор Склярський скористалися першою - ліпшою зачіпкою. Інститут трясло від суперечок, чвар, розборок, у редакції газет, партійні інстанції, інші радянські органи летіли анонімки, сигнали, доноси, прохання, скарги - дуже багато компромату зібралось на директора в НКВС!

Наприклад, як зустріли в інституті славну 19-ту річницю Великого Жовтня? Звичайно, зібрали урочисті збори. Студентів, викладачів, технічного персоналу і гостей - за різними оцінками - від 500 до 700 душ. Студенти Мороз і Світличний виступили з гумором, взятим із журналу "Крокодил" № 5 за поточний рік. "Буденный Семен Михайлович - маршал Советского Союза, человек демократического происхождения, но военную карьеру начал исключительно в генеральском окружении. Причем не генералы его окружали, а он генералов! Окружит - и нет генерала! Если понадобится, может повторить то же самое при других обстоятельствах". Гарний твір - виважений, веселий, істинно радянський! Або: "Ворошилов Климент Ефремович - маршал Советского Союза, Нарком обороны. Во время гражданской войны проявил необычайную скупость. Взяв какой-нибудь город, сознательно не отдавал его обратно, за что и был на плохом счету у белых и их покровителей. В мирное время работает над укреплением Красной Армии и из простого укрепления создал настоящую крепость". Люди за животи бралися, дехто зі сміху руками себе по колінах ляпав, тож навіщо в бочку здорового патріотичного гумору додавати ложку дьогтю? Було показано й кілька жанрових сценок на місцеві теми, в яких радянський учитель виглядав злидарем і п'яничкою; доморошені артисти, самі схожі на волоцюг, поводитися розв'язно, говорили неграмотно,

створюючи інтонації і допускаючи “отсебятину”. Директор назвав ті виступи халтурою, а треба було: “контрреволюційним виступом”, “пасквілем на радянську дійсність”, “злочинною втратою класової пильності”.

Проводи студентів - призовників до Червоної Армії нагадують проводи рекрутів до старої царської армії. Всі уже серед білого дня ходять захмелілі, у п'яному захваті качають викладачів, сам директор не в ліпшому стані кричить: “Сьогодні будемо пити, їсти - і менше розмов”, навіть аплодує, коли одного студента так підкидають над собою, що відривають йому від сорочки рукав. Потім директор іде, а некерована молодь бушує, горлає пісні, затіває бійки, лається останніми словами і б'є об стіни посуд.

Не дивно, що в такій атмосфері буйно квітнуть усілякі злочинні настрої. Студент Ситник у січні 1935 року отримав від комсомольської комісії догану за націоналізм. Директор його хвалить, преміює, ставить за приклад. У травні 1936 року студента заарештовують - і цей контрреволюціонер навіть суд використовує як трибуну: доводить, що в країні диктатура Сталіна, а не пролетаріату. Студент Маркевич, секретар факультетського комсомольського бюро, по лінії навчання - хвалений відмінник. У лютому 1936 року, в групі із шести чоловік, серед яких чотири комсомольці, викритий і засуджений як український націоналіст. До самого арешту директор йому авторитет створював. Студент Осьмак-Литвиненко, вдаючи із себе дурника, полюбляв читати в гуртожитку, як сказано в документах, “наклепницькі контрреволюційні твори Остапа Вишні”, за що його вигнали з комсомолу і просили директора вигнати з інституту. Директор відпустив його за власним бажанням, щоб той мав змогу влаштуватися учителем десь у селі, ніби там не радянська школа і її можна довірити будь-кому! І - хіба можна було минулого року преміювати таку людину в числі інших 48 чоловік хокейними ковзанами? Питання про притуплення більшовицької пильності обговорювалося в парторганізації інституту, в міськкомі і обкомі. Директор свою гнилу позицію пояснив тим, що начебто вказівка ЦК профспілок працівників вищої школи і наукових закладів СРСР не дозволяє йому вживати в наказах політичні формулювання. Словом, змазав справжнє лице контрреволюціонера.

Звичайно, дуже важко директору догодити всім, чи навіть комусь одному. Позбавив одним наказом 50 студентів стипендії за неуспішність - скільки невдоволених?.. У 1936 році зірвався прийом студентів. Прийняти треба було 180 душ, заяв подано 360, склали іспити лише 114 абітурієнтів. У грудні дозволили додатковий набір, прийняли 112 заяв, іспити здолали лише 57 осіб. Скільки у директора ворогів?.. У кінці лютого 1936 року, згідно з вказівкою Наркомпросу про зниження і зняття стипендій за неуспішність, позбавив стипендій 8 осіб, двом десяткам знизив на 10 крб. - скільки нових “пильних” з'явилось?..

Виключений з інституту за хуліганство студент Мацько (бешкетував у п'яному вигляді в гуртожитку, начиняючи цигарки чимось вибуховим), під скромним підписом “Студент у своєму листі в “Комсомольську правду” показав справжнє лице зловмисного директора. Надзвичайно розумний студент Мусянко, пересвідчившись у незнанні і перекрученнях директором Василенком основних тез і положень великого і єдино вірного вчення Маркса-Енгельса-Леніна-Сталіна, довів цю свою думку до редакції газети “Більшовик”, що не стало тасмницею для завідділом шкіл та науки обкому КПУ тов. Радченка, а через нього, звичайно, й для НКВС. Викладач Рождественський, відбувши до Москви з екскурсією ударників навчання, прямо з дороги написав до Чернігова листа про директора, що теж стало відомо кому слід. Не дуже ховався з деякими критичними думками про свого керівника й секретар парткому

інституту тов. Гапшенко...

Однак все це були дрібниці - порівняно з тією боротьбою, яку повів (і довів до переможного кінця) проти директора керівник військово-фізкультурної кафедри Розман Овсій Карпович. Правда, спершу в халепу вскочив він сам. Комісія, очолена головою місцевому “боягузом” Павлихою, виявила на кафедрі і в біографії Розмана деякі вади: в обліковій картці для запису прочитаних лекцій приписав собі зайві 104 години, за які мав отримати 1200 крб.; шахруючи на продажу студентам спортінвентаря, присвоїв собі 932 крб. Копнули глибше і виявили, що й раніше Розман поводився не краще. У Ніжинському педінституті отримав гроші за приписані собі 104 години лекцій, значки ГТО, вартістю 1 крб.70 коп., продавав студентам по 3 крб. У Київському електротехнікумі привласнив 200 крб. за 40 годин липових лекцій, за що притягувався до судової відповідальності. Овсій Карпович, щиро вважаючи, що йому не лише десь колись не переплатили, а вічно недоплачують, рішуче запротестував. Значну допомогу в рішучій і нещадній боротьбі йому могла надати секретар парткому Непомнящая (“єдина в інституті, хто працює не за страх, а за совість”), але на своєму посту вона довго не втрималась. Розмана звільнили і він опинився, по суті, на утриманні дружини - лаборантки одного із факультетів. Займатися цією справою в обласних установах не хотіли. Редактор газети “Більшовик” тов. Нудельман, коли Розман приніс йому статтю про директора “Шахрай під захистом закону”, сказав: “Ну, а ви хіба безгрішний?..”

Усі перепробовані впродовж 11 місяців виснажливої напруженої боротьби методи ні до чого не привели. 30 березня 1937 року Розман, “проработав доклад тов. Сталина на пленуме ЦК ВКП(б) 3.03.37 г. по изучению врагов на данном этапе и намереваясь применить это учение на практике”, надіслав на ім'я Наркома ВС УРСР Балицького списані з обох боків 19 великих аркушів паперу, на яких виступив прискіпливим біографом і суворим критиком заклятого ворога і його компанії. Писав олівцем - очевидно, щоб засвідчити, в якій жахливій скруті опинився.

По-перше, звернув увагу на темне минуле “підзахисного”: п'ять років тому в Шостці за барахольство і розтрату шести тисяч карбованців його вигнали з роботи із заборонаю займати відповідальні посади. Цю постанову він марно оскаржував в облКК і ЦКК. Проте, маючи друзів і покровителів у вищих сферах -серед них: тов. Давидова із Наркомату освіти УРСР, завідуючий промислово-транспортним відділом Чернігівського обкому Дашевський, відповідальні працівники відділу шкіл і науки Чернігівського обкому тов. Димченко, Висоцький, Майорова (“з якою, між іншим, він фізично жив”), співробітники НКВС (“если не ошибусь”) Дрибінський і Ржавський, і, очевидно, ще з десяток йому зовсім незнайомих, але які безсумнівно є, - вперто тримається на плаву, продовжує спокійно шкодити на педагогічному фронті, також зоставатися в партії.

Не випадково в інституті жодного професора чи доцента, затверджених кваліфікаційною комісією, - всуціль самозванці, взяті на роботу Василенком єдино на свій розсуд. “Професор” Кожевников - син куркуля, брат петлюрівця, був секретарем інститутської парторганізації, декан історичного факультету, на пропозицію лаборантки вивісити в кабінеті на голі стіни портрети вождів рідної партії, відповів: “Встигнеться, це можна потім”.

“Професор” Леонтович – гастролер і “тому подобные моменты”.

“Доцент” Лісіцин - доцент природознавчого факультету, в якого щось негарзд із біографією брата. “Доцент” Жикол по-шкідницькому заплутує обсяги навчальних програм, завищує вимоги настільки, що 90% студентів

отримують незадовільні оцінки, мучаться з Perezдачами, дехто взагалі руки опустили. Директору Василенку така політика подобається: мовляв, 35% студентів взагалі не випускаються, 40% не переводяться з курсу на курс, десятки студентів, в тому числі й випускників, слід вважати безнадійними, зате ми не ліберальничаємо. “Доцент” Коберник - викладач літератури, має таку вимову, що взагалі нічого з його балаканини не второпаєш, то про яку якість навчання може бути мова?! До того ж - кого в студенти набирають? Всіляких підозрілих, які опісля виявляються контрреволюціонерами, бандитами і “другими гадами”, і тому ж директору їх доводиться рятувати, попереджати, як ото Зінченка Григорія: “Якщо твоя нога тут буде о 5 годині вечора, то тебе заарештує НКВД. Швидше забирай документи і втікай”. Той і втік, навіть постіль не здавши коменданту, що опісля зробили за нього інші хлопці.

У канцеляріях хаос і безладдя, пропадають сотні документів, навчальні плани і програми штучно завищуються з метою наживи: так, за перший семестр поточного навчального року “професор” Воробйов замість 240 годин начебто прочитав 844, “асистент” Бутенко замість 480 годин начебто прочитав 1010, “доцент” Коберник - 940 годин. Кандидатських дисертацій жоден із викладачів не захистив, студенти всіх курсів у диктантах з російської і української мов допускають по сто помилок, на обласній студентській олімпіаді інститут опинився на останньому місці, виховної роботи жодної - лише голе адміністрування. В гуртожитках безлад і бруд, постільну білизну не міняють місяцями, дезинфекцію проводять 1-2 рази в семестр, справа доходить до писання в убиральнях контрреволюційних гасел, що вихваляють імперіалістичного агента, кривавого фашиста Троцького. Старший викладач фізкультури Рябінкін, проводячи антропометричні виміри, наказав студенткам зняти із себе плаття, на що Василенко дивиться крізь пальці, бо заохочує співжиття Рябінкіна зі студенткою, що довело до мордобою в гуртожитку, коли про це взнала дружина викладача.

Василенка найбільше цікавить інститутське майно, яким він користується як власним. Будучи досить заможним, якимсь самопреміював себе місячним окладом. Кошти на ремонт гуртожитку, наукові відрядження, екскурсії до Москви і Ленінграда, гурткову роботу транжирить на сімейні прогулянки, ремонт квартир - своєї, колишнього завуча Островського, свого помічника по адмінгоспчастині “незамінного спеціаліста” Циплякова, головбуха Лифаря, частково на утримання електромонтерів, водопровідників, прибиральниць тощо. Не гребує хапати собі й з інших джерел: так, ліквідувавши підсобне господарство, присвоїв свиней, а особистому кучерові дав для відгодівлі корову. Інститутськими меблями, килимами, доріжками користується як власними, дещо навіть родичам віддає (ось для чого знову приїхали!). Відряджений до Києва, позичив у електромонтера Гуренка на плацкарту і пиятику в ресторані 109 крб. 39 коп. і досі не віддав.

Зрозуміло, за таких обставин путящим кадрам в інституті ні життя, ні можливості працювати немає. Ось коли він, Розман, бажаючи спрямувати свою молоду енергію на зміцнення обороноздатності рідного соціалістичного суспільства, завів із директором розмову про купівлю учбового кулемета, той відповів: “Ви, я бачу, сюди скоро гармату притягнете”. Так само не дав засобів для проведення нічних бойових тривог і 10-кілометрових походів у протигазах. Заради знуцання з кадрів цей звір у людській подобі ладен на все - дати нищівну характеристику, вигнати з роботи. “Немає американської діловитості” - його вираз. Впродовж 1935-36-го навчального року позбулися посад помічники директора Раскін, Верескун, Квітницький, Розман, Анішін, Чвертко, Обод-Овод та інші. Підкоривши собі парторганізацію в особі її

керівника, директора робфаку тов. Гапшенка, пачками виганяє викладачів, адміністраторів, техпрацівників, студентів. Відчувши в комусь людину принципову, не підхалима, дихати їй не дає. Так викинув з інституту активного робкора Мацька, прибиральницю т. Матюхіну, яка, будучи вагітною, відмовилася тягати на третій поверх ліжка, секретарку фізматфаку Судак Катерину - єдино за необережність попросити в нього відпустку за свій рахунок для догляду за хворою дитиною. У деяких випадках навіть не гребує діяти через свою дружину. Так, одного разу дружина директора подала на дружину Розмана скаргу в комсомольську організацію: мовляв, дотримується релігійних обрядів. Поки її з 13 до 21 години всіляко залякували, погрожуючи вигнати з комсомолу, вдома плакала маленька дитина, яку давно треба було годувати.

Непривабливі справи в інституті висвітлювала й партійна преса: газета "Більшовик" - 26 квітня, 8 травня, 21 травня, 18 липня, 28 серпня, 17 вересня 1936 року та 4 і 9 березня 1937 року; газета "Молодий комунар" - 16 вересня 1936 року, одна вирізка з яких додається.

Наостанок, поставивши риторичне запитання: "Когда настанет конец терзаниям сотен трудящихся, стонущих под игмом кучки вредителей с главарем Василенко?" - скаржник наголосив на необхідності віддати всю шкідницьку організацію пролетарському суду для винесення їй належного справедливого вироку.

Слідчий - старший лейтенант міліції Биков і заступник начальника секретно-політичного відділу УДБ ЧОУ НКВС старший лейтенант держбезпеки Тейтель вирішують, що пускати таку людину одинцем нерозумно, і пристібують його до контрреволюційної троцькістської організації, яка начебто ставила собі за мету повалення радянської влади і установа в країні приватно-капіталістичних стосунків засобами підривної і шкідницької роботи в усіх ланках народного господарства і усуненням засобами терору сталінського керівництва партії і уряду. Придумують йому й кілька конкретних злочинів: мовляв, будучи заврайВНО в Бахмачі, знизив видаткову частку бюджету на 1935 рік, чим законсервував будівництво нової школи в с. Курінь і гальмував постачання шкіл стабільними підручниками, завербував у терористичну організацію декана історичної кафедри Чернігівського пединституту Кожевникова. Перше завдання по дезорганізації народної освіти отримав від згаданого у скарзі Розмана і уже викритого ворога Дашевського (див. статтю В. Шкварчука "Людина з обкому" в газеті "Чернігівські відомості" за 27 жовтня 1995 р.). Злочини жахливі, тому підлягають військовому суду на підставі закону від 1 грудня 1934 року - тобто суду прискореному, закритому, без участі звинувачення і захисту і без виклику свідків. І додамо від себе: без будь-яких надій на порятунок.

20 листопада 1937 року в Києві збирається Виїзна сесія Військової Колегії Верховного Суду СРСР. За столом диввійськюристи Орлов і Зирянов, військюрис 1-го рангу Климин, секретар військюрис 1-го рангу Батнер (цікаво б колись підрахувати, скільки ця приїжджа бригада людей угробила в Україні!). Василенко відмовляється від усіх попередніх зізнань і просить лише одного - справедливого вироку. За собою визнає одну провину - три роки тому взяв у Дашевського книжку Троцького "1917 рік" і поверхово її прочитав. Суд кваліфікує злочин підсудного за ст. 54-7,8, 11 (шкідництво, терор, участь в контрреволюційній організації). Вирок - за першою категорією. Оскільки все робиться в гарячковому, злодійському темпі, наступного дня Василенка розстрілюють (як легко тепер пишуться і читаються ці слова, а якщо спробувати увявити!!).

Дружині Антоніні Пилипівні після арешту чоловіка дали пожити на волі два місяці. Ще чоловік у камерах томився, ще неясно було, як поставиться до нього суд (начебто неясно!), як її в ролі ЧСИР (“член семьи изменника Родине”) засудили до 8 років. Майно конфіскували. Добре, що дітей - дванадцятирічну Майю і п'ятирічного Юру забрали родичі по батьківській лінії у м. Крюков. Однак і їм надалі в цьому житті не поталанило. Юрі довелося спробувати гіркого хліба дитбудинків. Уже в 13-річному віці розшукав звільнену на той час маму і сестру на Донбасі. Майя, працюючи на шахті, загинула. Юрі невдовзі довелося йти до армії. Демобілізувавшись, поселився в Сибіру, звідти звернувся в ЦК КПРС до Аристова (очевидно тому, що секретар ЦК сам десь із тих місць), прохаючи повідомити про долю батька. Старший слідчий слідгрупи УКПБ по Чернігівській області майор держбезпеки Третьяков провів повторне розслідування справи Василенка, опитав колишніх викладачів учительського інституту Кролевця Всеволода Степановича і Лапшина Миколу Івановича, які про свого давнього керівника нічого поганого не сказали, а існування будь-якої підпільної організації рішуче заперечили. 9 травня 1961 року Військова колегія ВС СРСР Василенка реабілітувала. Рідним офіційно збрехали, що помер безвинно засуджений 5 травня 1942 року в місцях позбавлення волі (війна, знаєте, хто тоді не помирав!).

Отримавши такі документи, 54-річна Антоніна Пилипівна вирішила поборотися за колись конфісковане майно, слабо уявляючи, за яку тяжку і невдячну справу береться. Жили вони по вул. Селюка, 34, тобто в гуртожитку, квартира їхня, очевидно, відомчою вважалася, умебльована була здебільшого казенними речами (так що навряд чи мав рацію Розман, звинувачуючи Василенка мало не в крадіжці інститутських меблів), розібратися, що чие, було непросто. Все ж за 15 років спільного життя Василенки щось та нажили! Як би там не було, Антоніні Пилипівні повернули 232 крб. 83 коп. - за цінами 1937 року. Вдруге пограбована жінка взялася писати в різні інстанції спочатку слізні, із зеківським звертанням “Гражданин полковник”, дедалі все сердитіші і необережні листи. “Ви взяли молоду здорову жінку, в Карагандинських таборах перетворили в каліку, я двадцять років не можу домогтися пенсії. Ні, ви не органи!..”

Останній, знущально-комедійний штрих у справу Василенка внесла все та ж велика партія. 6 травня 1989 року Чернігівський обком КПУ поновив безвинно розстріляного в лавах рідної партії: мовляв, хай і посмертно, ми тепер тебе своїм вважаємо. Тішся, радій на тому світі!

Дехто і в наші дні не відчуває, яким це цинізмом тхне!

